Justyna Glinka

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

justyna.glinka92@gmail.com

Przyczyny zaskarzania uchwał rad nadzorczych w spółkach kapitałowych – analiza porównawcza wadliwości korporacyjnych aktów woli w świetle przepisów k.s.h. i k.c.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2017.007>

1. Wprowadzenie

Zjawisko dywersyfikacji regulacji prawnej w zakresie zaskarzania uchwał organów korporacyjnych generuje liczne kontrowersje na wielu płaszczyznach. Dotyczy to m.in. następstw określonych rodzajów uchybień towarzyszących podejmowanym uchwałom. Podobnie jak pod rządami k.h.¹, w obowiązującym od 2001 r. k.s.h.² „specjalna” procedura kwestionowania korporacyjnych aktów woli *expressis verbis* została sformułowana jedynie w stosunku do uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych³. Wobec aktywności

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy, Dz.U. z 1934 r. Nr 57, poz. 502.

² Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. Poz. 1578 ze zm.

³ Zob. art. 249–254 k.s.h. oraz art. 422–427 k.s.h.

ustawodawcy tylko w tym zakresie niewyjaśniony pozostał problem losów wadliwych uchwał pozostałych organów.

Całkowite wykluczenie zaskarżalności aktów woli podejmowanych przez pozostałe organy, tzw. organy menedżerskie (tj. radę nadzorczą, zarząd, komisję rewizyjną)⁴, jawi się w tym wypadku jako mało prawdopodobna alternatywna obok pozostałych konkurencyjnych koncepcji, tj. stosowania przepisów k.s.h. o zaskarżaniu uchwał zgromadzeń w oparciu o analogię *legis*⁵, bądź też ograniczenia dostępnych dróg do sfery ogólnych mechanizmów prawa cywilnego⁶. Arbitralne odpowiedzenie się za jednym z wymienionych rozwiązań implikuje daleko idące konsekwencje zarówno dla uczestników samej spółki, jak i innych interesariuszy.

De lege lata, przyjmując dopuszczalność podważania prawidłowości uchwał organów menedżerskich, zarówno w judykaturze, jak i w piśmiennictwie w ostatnim czasie został wyeksponowany pogląd, że brak wyraźnego odesłania nakazuje odrzucić wariant zastosowania przepisów k.s.h. *per analogiam*, co jest m.in. konsekwencją obowiązywania monistycznej koncepcji prawa prywatnego⁷. Gruntowna analiza charakteru prawnego kolektywnych aktów woli podejmowanych przez rady nadzorcze (kwalifikacja uchwał jako czynności prawnych)⁸ wskazuje na możliwość sięgnięcia po trady-

⁴ O kwalifikacji zarządu oraz organów nadzoru, czyli rady nadzorczej i komisji rewizyjnej jako „organów menedżerskich” m.in. A. Szumański, I. Weiss, w: W. Pyzioł, A. Szumański, I. Weiss, *Prawo spółek*, Warszawa 2014, s. 444–447, nb. 1162–1167.

⁵ Wariant stosowania przepisów k.s.h. *per analogiam* został przyjęty m.in. w wyroku SN z 20 stycznia 2009 r., II CSK 419/08, Lex nr 491555.

⁶ Ocena prawidłowości uchwał organów menedżerskich przez pryzmat art. 58 k.c. została zaaprobowana w najnowszym orzecnictwie. Zob. m.in. wyrok SN z dnia 18 lutego 2010 r., II CSK 449/09, Lex nr 656464, wyrok SN z dnia 9 maja 2012 r., V CSK 223/11, Lex nr 1211882, oraz w szczególności uchwała SN z dnia 18 września 2013 r., III CZP 13/13, Lex nr 1363174, i wyrok SN z dnia 18 lipca 2014 r., IV CSK 640/13, Lex nr 1511816.

⁷ Zob. m.in. A. Sikorska-Lewandowska, *Sankcje wadliwych uchwał rad nadzorczych spółek kapitałowych i spółdzielni*, Toruń 2013, s. 125–128.

⁸ Zob. m.in. E. Marszałkowska-Krześ, *Charakter prawny uchwały – materiały edukacyjne*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1998, nr 6, s. 23–26; a także P. Antoszek, *Cywilnoprawny charakter uchwał wspólników spółek kapitałowych*, Warszawa 2009, s. 183, 211–270.

cyjne mechanizmy cywilnoprawne, a zatem neguje tezę o zaistnieniu rzeczywistej luki prawnej w tym zakresie (co umożliwiłoby analogię *legis* do przepisów k.s.h.). Jako generalną podstawę prawną kwestionowania uchwał organów nadzorczych, co do zasady postrzeganych jako swoiste czynności prawne, wskazuje się w związku z tym art. 58 k.c.⁹ w zw. z art. 189 k.p.c.¹⁰ w zw. z art. 2 k.s.h. Implikuje to szereg daleko idących odmienności w stosunku do rozwiązań przyjętych na gruncie k.s.h. (m.in. brak analogicznej stopniowości poszczególnych rodzajów wadliwości czy zróżnicowania skutków określonych uchybień).

Słuszność niektórych argumentów zwolenników koncepcji mniejszościowej (analogii *legis*) oraz postulaty uzupełniającego zastosowania reżimu k.s.h. do uchwał niezaskarżalnych w trybie k.c. sprawiają jednak, że warte uwagi jest zestawienie procedury „ogólnej” i „specjalnej” oraz zdeterminowanie, jak daleko odmienne mogą być losy tej samej decyzji rady nadzorczej w zależności od reżimu zaskarżenia.

W celu zilustrowania szerokiego spektrum uchybień oraz przedstawienia niniejszej problematyki w ujęciu obu wskazanych koncepcji należy zestawić ze sobą przesłanki zawarte w art. 58 k.c. z tymi, które ustawodawca wyodrębnia w przepisach k.s.h. Poszczególne przesłanki materialnoprawne są bowiem ujęte odmiennie, co oznacza że zakresy działania poszczególnych norm nie muszą działać na zasadzie zamienności w wypadku tego samego uchybienia ocenianego przez pryzmat k.c. i k.s.h. Dodatkowo wszelkie uchybienia relewantne z punktu widzenia k.c. są obarczone ujednoliconą sankcją zwaną „nieważnością bezwzględną”. Na gruncie prawa spółek występuje zaś uzależnienie sankcji prawnej od określonego rodzaju uchybienia, którym obarczona jest uchwała. Należy przy tym wspomnieć, że w ostatnim czasie umocnił się w doktrynie i orzecznictwie pogląd, w myśl którego obok sankcji wzruszalności

⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. Poz. 380 ze zm.

¹⁰ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity: Dz.U. z 2014 r. Poz. 101 ze zm.

wynikającej z art. 249 i art. 422 k.s.h.¹¹, również sankcja z art. 252 § 1 i 425 § 1 k.s.h. ma charakter odmienny od tradycyjnie rozumianej bezwzględnej nieważności¹².

2. Uchwały sprzeczne z ustawą

W pierwszej kolejności warto zastanowić się, czy „sprzeczność z prawem”, identycznie ujęta w art. 58 § 1 k.c. oraz art. 252 § 1 i 425 § 1 k.s.h., implikuje identyczne konsekwencje na gruncie obu ustaw. W doktrynie prawa cywilnego aktualny pozostaje pogląd, że należy ją rozumieć szeroko, a więc także uwzględniając niezgodność czynności prawnej z nakazami i zakazami bezpośrednio dekodowanymi z norm konstytucyjnych (wątpliwości pojawiają się na gruncie ogólnych regulacji prawa europejskiego, m.in. praw gwarantowanych KPP¹³) czy też z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi (w tym regulacjami prawa wspólnotowego) i innymi aktami rangi co najmniej ustawowej. Według większości komentatorów pod pojęciem sprzeczności z ustawą, o której mowa w art. 58 § 1 k.c., należy rozumieć wszelkie akty prawa powszechnie obowiązującego w rozumieniu katalogu zawartego w art. 87 Konstytucji¹⁴, a zatem również rozporządzenia wydane na warunkach i w trybie określonym w art. 92 Konstytucji oraz akty prawa miejscowego¹⁵. Co więcej, w judykaturze postuluje się uwzględnianie przy ocenie sprzeczności nie tylko norm prawa cywilnego, ale również tych

¹¹ Zob. m.in. E. Marszałkowska-Krześ, *Skutki zaskarżenia uchwały spółników w spółce z o.o.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1999, nr 4, s. 34–35.

¹² Za uznaniem sankcji przewidzianej w art. 252 § 1 oraz art. 425 § 1 k.s.h. za zmodyfikowaną postać nieważności bezwzględnej odpowiada się m.in. A. Sikorska-Lewandowska, op.cit., s. 116–117.

¹³ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz.U. C 326/391, z 26.10.2012.

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

¹⁵ Z. Radwański, w: *System prawa prywatnego*, t. 2: *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2008, s. 229, nb. 13.

wynikających z innych gałęzi prawa, w tym z prawa publicznego¹⁶. Odnosząc niniejsze rozważania do brzmienia art. 252 § 1 i art. 425 § 1 k.s.h., dominująca część doktryny (niezależnie od koncepcji całkowitego wyłączenia art. 58 k.c. jako materialnoprawnej podstawy nieważności), posługując się wykładnią systemową i celowościową, odpowiada się za tożsamy, a tym samym równie szerokim rozumieniem przesłanki „sprzeczności z ustawą”¹⁷. Przyjmuje się, że oceniając zgodność uchwały z prawem, należy brać pod uwagę zarówno wszelkie uchybienia materialnoprawne, jak i proceduralne¹⁸ (a więc nie tylko treść uchwały, ale również formę i tryb jej powzięcia).

Odmienne wnioski na gruncie obu uregulowań prezentowane są w odniesieniu do dodatkowej przesłanki, którą sądy analizują na gruncie art. 252 § 1 i 425 § 1 k.s.h.¹⁹ przy ocenie wad formalnych uchwał, a mianowicie ich prawdopodobny wpływ na treść uchwały (badany *in abstracto*). Jak wskazuje SN w uzasadnieniu do uchwały z dnia 18 września 2013 r.²⁰, na gruncie art. 58 § 1 k.c. działanie sankcji nieważności *ipso iure* uniemożliwia dokonanie jakiegokolwiek oceny relatywizującej, a zatem w szczególności zbadanie wpływu danego uchybienia proceduralnego na treść podjętej uchwały i wynik głosowania. Sankcja ta ma charakter niestopniowalny i w całości

¹⁶ Tak m.in. wyrok SN z dnia 26 listopada 2002 r., V CKN 1445/00, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2004, nr 3, poz. 47.

¹⁷ Na gruncie prawa spółek można zaobserwować także nieco bardziej rygorystyczne podejście prezentowane przez niektórych komentatorów. Zob. m.in. K. Bilewska, w: *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, red. Z. Jara, Warszawa 2014, s. 1616, nb. 6.

¹⁸ A. Szajkowski, M. Tarska, w: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych*, t. II: *Komentarz do art. 151–300*, Warszawa 2008, s. 720–721, nb. 5–6, a także J. Szwaja, w: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych*, t. III: *Komentarz do art. 301–458*, Warszawa 2008, s. 1329, nb. 10.

¹⁹ Wyrok SN z dnia 12 października 2012 r., IV CSK 186/12, Lex nr 1275001. Zob. także wyrok SA w Poznaniu z dnia 6 listopada 2007 r., I ACa 884/07, Lex nr 370701, gdzie skład orzekający ocenił, że „w przypadku bezwzględnie nieważnej uchwały, bezprzedmiotowe jest rozważanie, czy naruszenie uchybień formalnych (proceduralnych) nie wywarło wpływu na treść powziętej uchwały”.

²⁰ Uzasadnienie do uchwały SN z dnia 18 września 2013 r., III CZP 13/13, Lex nr 1363174.

niweczy wszelkie skutki prawne wynikające z danej czynności. W doktrynie brak jednak akceptacji dla takiego podejścia, a *remedium* dla tego rodzaju niedogodności stanowi rozszerzenie koncepcji „uchybień mniejszej wagi” i dorobku orzecznictwa w zakresie uchwał organów właścicielskich również na uchwały rad nadzorczych badane w trybie art. 58 k.c.²¹ Wskazuje się tym samym na konieczność dostrzeżenia pewnej gradacji wad w każdym przypadku, z tą różnicą, że przy koncepcji „unieważnialności” organem decydującym o charakterze uchybienia każdorazowo byłby sąd, natomiast przy „bezwzględnej nieważności” takiej oceny mógłby dokonać już na wstępie sam organ czy też spółka, której dana czynność dotyczy²².

Wspólnym obu regulacjom problemem jest charakter norm prawnych, które powinny być brane pod uwagę przy ocenie sprzeczności z ustawą. Nie wywołują wątpliwości przepisy bezwzględnie obowiązujące (*ius cogens*) oraz przepisy semiimperatywne²³. Różne poglądy zostały natomiast przedstawione w stosunku do przepisów dyspozytywnych. Marek Safijan²⁴ omawiając wskazane zagadnienie z perspektywy art. 58 k.c. zdecydowanie wyklucza oddziaływanie sankcji nieważności bezwzględnej w stosunku do tych przepisów, które pozostawiają stronom swobodę odmiennego uregulowania treści stosunku prawnego.

Zbigniew Radwański²⁵ wskazuje natomiast, że przepisy dyspozytywne co prawda nie zabraniają dokonania sprzecznego z nimi uregulowania, jednak w razie braku takiej aktywności dyrektywy z nich wynikające wiążą strony czynności prawnej. Stąd wniossek, że również przepisy względnie wiążące, w wypadku aktualizacji normy

²¹ A. Opalski, *Rada nadzorcza w spółce akcyjnej*, Warszawa 2006, s. 312–113. Koncepcja „uchybień mniejszej wagi” dotyczy również problematyki uchybień o randze pozaustawowej.

²² W kontekście uchwał, których nieistnienie/nieważność stwierdzana jest wyrokiem o charakterze deklaracyjnym niektórzy komentatorzy argumentują za dopuszczalnością reasumpcji uchwał.

²³ P. Księżak, w: *Kodeks cywilny, część ogólna*, red. M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak, Warszawa 2014, s. 653.

²⁴ M. Safijan, w: *Kodeks cywilny, t. I: Komentarz do art. 1–44910*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 281, nb. 6.

²⁵ Z. Radwański, op.cit., s. 233, nb. 20.

prawnej z nich wynikającej, a zatem braku odmiennego uregulowania w statucie czy umowie spółki, mogą prowadzić do pełnego unicestwienia kolektywnego aktu woli. Taki pogląd prezentują m.in. Katarzyna Bilewska²⁶ oraz Andrzej Kidyba²⁷, którzy zdecydowanie odpowiadają się za traktowaniem jako „sprzeczności z ustawą” również niezgodności z przepisami względnie obowiązującymi, które nie zostały zmienione wolą stron. Na przykładzie swobody statutowej (istniejącej obok zasady ścisłości statutu wynikającej z art. 304 § 3 k.s.h.) wykazują, że odrzucenie niniejszej tezy prowadziłoby do swoistego paradoksu. Brak uregulowania określonej kwestii w statucie spółki kreowałby stan, w którym niezgodność z daną normą mogłaby nie być w ogóle sankcjonowana. Za szerokim ujęciem przesłanki „sprzeczności z ustawą” jako niezgodności z normą imperatywną lub dyspozytywną ustawy odpowiada się również najnowsze orzecznictwo²⁸.

W szczególności warto zwrócić uwagę na odmienny charakter sankcji występującej w zależności od właściwej podstawy prawnej. Na gruncie art. 58 k.c. nie wywołuje obecnie wątpliwości automatyczne działanie sankcji bezwzględnej nieważności, która ma charakter ogólny i nie wymaga wyraźnego odesłania zawartego w innym przepisie²⁹. Sam stan aktualizuje się w momencie wystąpienia określonego uchybienia i powinien być uwzględniany przez sąd z urzędu. Nie jest w związku z tym możliwe sanowanie („uzdrowienie”) nieważnej uchwały, co inaczej może zostać ocenione z perspektywy art. 252 § 1 i art. 425 § 1 k.s.h., gdzie w wypadku braku podważenia prawidłowości uchwały przyjmuje się jej pełne obowiązywanie *ad infinitum*, z możliwością jedynie poniesienia zarzutu nieważności jako środka defensywnego³⁰.

²⁶ K. Bilewska, op.cit., s. 1616, nb. 7.

²⁷ A. Kidyba, *Kodeks spółek handlowych*, t. I: *Komentarz do art. 1–300 k.s.h.*, Warszawa 2017, s. 1209.

²⁸ Uchwała SN z dnia 10 marca 2016 r., III CZP 1/16, Lex nr 2000070.

²⁹ Wyrok SN z dnia 21 grudnia 2010 r., III CSK 47/10, Lex nr 738108; wyrok SN z dnia 10 lipca 2009 r., II CSK 83/09, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbór Dodatkowy” 2010, nr 2, poz. 50.

³⁰ Stanowisko przeciwko sanowaniu uchwał sprzecznych z prawem wyraża K. Osajda, *Trzynaście uwag krytycznych do uchwały składu 7 sędziów Sądu*

W zależności od zastosowania art. 58 k.c. lub przepisów k.s.h. sprzeczność z ustawą może zatem stanowić bądź to podstawę „nieważności” *ipso iure*, bądź też „unieważnienia”, do którego niezbędny jest prawomocny wyrok konstytucyjny sądu powszechnego³¹. Zaprobowanie poglądu o odmiennym charakterze sankcji wynikającej z art. 252 § 2 i art. 425 § 1 k.s.h. sprawia, że mamy do czynienia z sytuacją, w której to dominująca linia orzecznicza (odpowiadająca się za jedną z koncepcji w zakresie reżimu zaskarżalności uchwał rad nadzorczych) determinuje, czy uchwała rady nadzorczej jest nieważna *ab initio* a wyrok o charakterze deklaratoryjnym (art. 189 k.p.c.) tylko potwierdza istniejący stan prawny, czy też uchwała pozostaje ważna i skuteczna aż do czasu uzyskania prawomocnego wyroku. Ponadto, w przeciwieństwie do rozwiązań przyjętych w k.s.h., przy zastosowaniu art. 58 k.c. aktualizacja przesłanki „sprzeczności z ustawą” implikuje daleko idący skutek w postaci całkowitej bezskuteczności czynności prawnej *ab initio* i *erga omnes* również w sytuacji, w której uchwała miałaby na celu obejście prawa albo byłaby sprzeczna z zasadami współżycia społecznego.

3. Uchwały sprzeczne z normami pozaustawowymi

Obok jednolicie ujętej „sprzeczności z ustawą” na gruncie obu ustaw występuje szereg odmiennych przesłanek, które normują inne rodzaje wadliwości. W zależności od zastosowanej podstawy prawnej poszczególne uchybienia mogą być kwalifikowane odmiennie: bądź to jako podstawa bezwzględnej nieważności na gruncie k.c., bądź to jako podstawa wzruszenia uchwały na gruncie k.s.h. Tworząc odrębną podstawę prawną dla eliminowania uchwał w postaci powództwa o uchylenie, ustawodawca zniwelował tym samym

Najwyższego z 18.09.2013 r. (III CZP 13/13), „Przegląd Prawa Handlowego” 2014, nr 10, s. 43.

³¹ O tym SN przesądził w uchwale z dnia 18 września 2013 r., III CZP 13/13, Lex nr 1363174.

zasięg działania sankcji nieważności w stosunku do określonych rodzajów uchybień.

W przeciwieństwie do powództwa o stwierdzenie nieważności, nie wywołuje obecnie kontrowersji konstytutywny charakter wyroku wydanego w trybie art. 249 § 1 oraz art. 422 § 1 k.s.h. Kwestionowana uchwała ma w związku z tym pełną moc w obrocie prawnym aż do czasu uprawomocnienia się wyroku, a brak podważenia prawidłowości uchwały czy też upływ terminów zawitych sanują owe rodzaje wadliwości. Według części komentatorów przypisujących wyrokowi uchylającemu działanie *ex nunc*³² (pogląd mniejszościowy) złagodzenie sankcji w stosunku do określonych kategorii wadliwości polega także na tym, że nawet ostateczne rozstrzygnięcie sądu nie doprowadza do całkowitego unicestwienia skutków z niej wynikających.

Artykuł 249 § 1 oraz art. 422 § 1 k.s.h. jako przepisy szczególne w stosunku do art. 58 § 1 i § 2 k.c. *prima facie* wyłączają możliwość sięgnięcia do k.c. Jako przesłanki wniesienia powództwa o uchylenie uchwały wymieniają: sprzeczność z umową spółki (statutem) bądź dobrymi obyczajami, które to uchybienia mają na celu pokrzywdzenie współnika (akcjonariusza) lub godzą w interes spółki. Sformułowanie wskazanych przepisów oznacza, że podważenie prawidłowości uchwały warunkuje kumulatywne wystąpienie co najmniej dwóch przesłanek w określonej konfiguracji³³. W doktrynie i judykaturze³⁴ pojawił się także pogląd utrzymujący, że wystąpienie sprzeczności z aktem korporacyjnym najwyższej rangi, jakim jest statut czy umowa spółki, może stanowić samoistną przesłankę zaskarżenia³⁵. Wobec pojawiających się rozbieżności, w uchwale

³² Zob. A. Kidyba, *Kodeks spółek handlowych*, t. II: *Komentarz do art. 301–633 k.s.h.*, Warszawa 2017, s. 789.

³³ Według dominującego poglądu dla skutecznego wniesienia powództwa o uchylenie konieczne jest wystąpienie koniunkcji alternatyw, tj. wystąpienie co najmniej jednej z dwóch pierwszych przesłanek oraz jednej z dwóch kolejnych, W. Popiołek, w: *System prawa handlowego*, t. 2B: *Prawo spółek handlowych*, red. S. Włodyka, Warszawa 2007, s. 189–190, nb. 267.

³⁴ Wyrok SA w Szczecinie z dnia 14 sierpnia 2013 r., I ACa 358/13, „Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Szczecinie” 2014, nr 1, poz. 67–89.

³⁵ K. Bilewska, *op.cit.*, s. 1599, nb. 3.

z dnia 10 marca 2016 r. SN przesądził ostatecznie o konieczności łącznego współwystępowania określonych przesłanek³⁶.

Szczegółowa analiza kontekstu historycznego, brzmienia przepisów k.c. i k.s.h. oraz zestawienie występujących w nich przesłanek implikuje wniosek, że pojęcie „dobrych obyczajów” jest tożsame ze sformułowaniem „zasady współżycia społecznego” lub co najmniej zachodzi tu stosunek „zawierania się” (choć to drugie założenie może powodować niespójność systemową). W obu wypadkach chodzi bowiem o te same normy obyczajowe, moralne oraz powszechnie akceptowane wartości w kulturze społeczeństwa, których naruszenie prowadzi do uchylenia uchwały³⁷. Brak wystąpienia dodatkowej przesłanki w postaci „pokrzywdzenia współnika” lub „naruszenia interesu spółki” udaremnia możliwość zaskarżenia uchwały w trybie powództwa o jej uchylenie, co otwiera pole do rozważań na temat możliwości niejako uzupełniającego stosowania art. 58 § 1³⁸ i § 2³⁹ k.c. Podobna sytuacja występuje w przypadku powzięcia uchwały mającej na celu obejście prawa. Taka przesłanka nie jest bowiem wprost uwzględniona w treści przepisów k.s.h. Zwolennicy najbardziej radykalnego podejścia postulują całkowite wyłączenie zastosowania zasad ogólnych, utrzymując, że wskazane sytuacje powinny w rezultacie prowadzić do próby zakwalifikowania danych uchybień jako przesłanek uzasadniających ewentualną możliwość wniesienia powództwa o uchylenie czy też stwierdzenie nieważności uchwały. W judykaturze zostało jednak zaprezentowane również przekonujące stanowisko, podtrzymujące postulat subsydiarnego zastosowania art. 58 k.c. w wypadkach wyraźnie nieuregulowanych w k.s.h., a zatem w szczególności do uchwał podjętych *in fraudem*

³⁶ Uchwała SN z dnia 10 marca 2016 r., III CZP 1/16, Lex nr 2000070.

³⁷ Wyrok SN z dnia 12 grudnia 2008 r., II CSK 278/08, Lex nr 520012; odmiennie wyrok SN z dnia 25 lutego 2010 r., I CSK 384/09, Lex nr 607173.

³⁸ Zob. m.in. J. Lic, *Czy konieczna jest nowelizacja art. 252 i art. 425 k.s.h.?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2014, nr 12, s. 44–45.

³⁹ W wyroku z dnia 20 grudnia 2012 r., III CZP 84/12, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2013, nr 7–8, poz. 83. Sąd Najwyższy uznał, że możliwość zastosowania art. 58 § 2 k.c. czyniłaby uregulowanie art. 249 § 1 k.s.h. bezprzedmiotowym (zakaz wykładni *per non est*).

*legis*⁴⁰. Również w doktrynie argumentuje się, że w sytuacji obejścia ustawy czy też naruszenia szeroko rozumianych zasad współżycia społecznego, niebędących jednocześnie dobrymi obyczajami, należy odpowiedzieć się za uzupełniającym zastosowaniem art. 58 k.c.⁴¹

W świetle stanowiska przesądzającego, że środkiem prawnym pozwalającym zaskarżyć uchwałę rady jest powództwo z art. 189 k.p.c. należy rozważyć, czy szerokie spektrum wadliwości o charakterze pozaustawowym przedstawione na gruncie k.s.h. jest odpowiednio usankcjonowane w świetle art. 58 k.c. Wobec rozległego zasięgu przesłanki „zasad współżycia społecznego”, fundamentalna okazuje się ocena sprzeczności z umową spółki (statutem). Zgodnie z literalnym brzmieniem art. 58 k.c. niezgodność działania rady nadzorczej z postanowieniami aktu korporacyjnego regulującego funkcjonowanie spółki *explicite* nie stanowi przyczyny nieważności. Zgodnie z paremią *omnis conventio ius facit inter partes*⁴² naruszenie statutu czy umowy spółki, tak jak szeroko rozumianego *lex contractus*, bezpośrednio nie implikuje „sprzeczności z prawem” w rozumieniu art. 58 § 1 k.c. W piśmiennictwie poprzez sięgnięcie do norm ogólnych regulujących organizację i funkcjonowanie osób prawnych konstruuje się jednak argumentację pozwalającą na takie rozumienie sprzeczności z prawem, które obejmowałyby także zbiory norm w sposób wiążący kształtujący działanie określonego podmiotu⁴³. Jako autonomiczną materialnoprawną podstawę nieważności prywatnoprawnych aktów organizacyjnych (umożliwiająca przejście na grunt art. 58 § 1 k.c.) powszechnie wskazuje się naruszenie dyspozycji art. 35 oraz art. 38 k.c., a zatem niezgodność z ogólnymi normami dotyczącymi organizacji i sposobu działania osoby prawnej.

⁴⁰ Tak m.in. wyrok SN z dnia 12 grudnia 2008 r., II CSK 278/08, Lex nr 520012.

⁴¹ Tak m.in. S. Sołtysiński, w: *System prawa prywatnego*, t. 17B, red. S. Sołtysiński, Warszawa 2010, s. 594, nb. 347.

⁴² „Każda umowa tworzy prawo między stronami”.

⁴³ M. Saczywko, *Sprzeczność uchwały rady nadzorczej z umową albo statutem spółki kapitałowej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2012, nr 14, s. 51–52.

Za takim pośrednim przejściem na grunt nieważności przemawia przede wszystkim *quasi*-normatywny⁴⁴ charakter umowy czy statutu, wykładnia celowościowa oraz kontraktowa teoria spółki⁴⁵. Usankcjonowanie niewłaściwego postępowania funkcjonariuszy, podejmujących uchwały niezgodne z postanowieniami umownymi (statutowymi) *prima facie* wydaje się nieodzowne. Oznacza to także, że naruszenie aktu korporacyjnego przez organ menedżerski jest obarczone surowszą sankcją niż uchwały organów właścicielskich⁴⁶. Część komentatorów, mając na względzie stabilność i bezpieczeństwo obrotu, przychyliła się wobec tego do tezy o umyślnym ograniczeniu przez ustawodawcę dostępnych środków do możliwości zawieszenia czy odwołania (odpowiedzialność organizacyjna) oraz odpowiedzialności odszkodowawczej na zasadzie winy (art. 293 § 1 oraz art. 483 § 1 k.s.h.)⁴⁷.

4. Uchwały nieistniejące

W doktrynie prawa cywilnego, a także w judykaturze, obok czterech postaci wadliwości czynności prawnej: bezwzględnej nieważności, wzruszalności, bezskuteczności zawieszanej i bezskuteczności względnej, konstruowana jest koncepcja czynności nieistniejącej (*actus non existens*), a więc takiej, której brak elementarnych składników (cech konstytutywnych) sprawia, że nie można mówić o zaistnieniu określonego zdarzenia cywilnoprawnego. Wobec upowszechnienia poglądu aprobującego przypisanie uchwałom waloru

⁴⁴ Zob. m.in. Ł. Gasiński, *Granice swobody kształtowania treści statutu spółki akcyjnej*, Warszawa 2014, s. 23–76.

⁴⁵ Zob. T. Regucki, *Czy sprzeczność ze statutem albo umową spółki może być samodzielną podstawą powództwa o uchylenie uchwały?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2014, nr 10, s. 20.

⁴⁶ Por. m.in. wyrok SA w Poznaniu z dnia 26 marca 2008 r., I ACa 200/08, Lex nr 446153, w którym sąd przyjął, że „uchwały rady nadzorczej [...] nie podlegają w ogóle zaskarżeniu z powodu ich sprzeczności z umową spółki”.

⁴⁷ Na takie ograniczenie dostępnych środków prawnych *de lege lata* wskazuje T. Szczurowski, *Wadliwość czynności prawnych spółek kapitałowych na tle sankcji kodeksu cywilnego*, Warszawa 2012, s. 239.

czynności prawnej, wyabstrahowanie czynności nieistniejących może mieć zasadnicze znaczenie również na gruncie prawa spółek. Obok decyzji, których część lub całość skutków nie powstała, bądź też takich, które powinny zostać unicestwione, wyróżnia się zatem takie uchwały, które w ogóle nie zostały podjęte. Na marginesie należy tylko wspomnieć, że sama idea „uchwał nieistniejących” i powództwa negatywnego miała największe znaczenie pod rządami kodeksu handlowego z 1934 r., który oferował jedynie możliwość unieważnienia uchwały⁴⁸. W wypadku rażących uchybień, w kontekście których nie można było mówić o zaistnieniu określonej czynności konwencjonalnej, sankcja wzruszalności (orzekana wyrokiem konstytutywnym) wydawała się zdecydowania niewystarczająca.

Kontrowersje co do zasadności kreowania tego rodzaju stopnia wadliwości powróciły się na gruncie k.s.h., gdzie tworzenie odrębnej kategorii uchwał nieistniejących zaburza dychotomiczny podział na uchwały nieważne oraz wzruszalne⁴⁹. Co więcej, brak wyraźnych podstaw normatywnych dla takiego zabiegu może być postrzegany jako próba obejścia przepisów k.s.h.⁵⁰. Poglądy prezentowane w doktrynie również bywały zmienne, w szczególności ze względu na brak klarownej oceny charakteru sankcji wynikającej z art. 252 § 1 i art. 425 § 1 k.s.h. Przy przyjęciu koncepcji wyroku deklaratoryjnego potwierdzającego stan nieważności działającej *ex lege* trafny mógł wydawać się argument powołujący się na bezzasadność mnożenia bytów⁵¹. Odmienne jednak należy widzieć wyabstrahowanie kategorii uchwał nieistniejących w obliczu przyjęcia, że zarówno pozytywne rozstrzygnięcie powództwa o uchylenie uchwały, jak i powództwa o stwierdzenie nieważności ma charakter konstytutywny.

⁴⁸ Na temat poglądów prezentowanych w doktrynie na gruncie k.h. i k.s.h. ibidem, s. 204–222.

⁴⁹ Na temat zasadności wyodrębniania uchwał nieistniejących m.in. M. Krużyński, *Uchwały nieistniejące*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2008, nr 7, s. 44 i n.; a także S. Sołtysiński, *Czy „istnieją” uchwały „nieistniejące” zgromadzeń spółek kapitałowych i spółdzielni?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 2, s. 4 i n.

⁵⁰ Wyrok SN z dnia 26 czerwca 2015 r., CSK 311/14, Lex nr 1746410.

⁵¹ A. Kidyba, op.cit., t. I, s. 1235 stwierdza, że „pewnym nieporozumieniem jest wyróżnienie trzeciej kategorii uchwał – tzw. nieistniejących”.

Taki zabieg należy postrzegać jako wyłom z procedury określonej stosowaniem przepisów k.s.h. w kierunku literalnie wyłączonego powództwa z art. 189 k.p.c.⁵² Nie ulega bowiem wątpliwości, że skoro dana czynność w ogóle nie zaistniała, to mamy do czynienia z „nie-uchwałą”, której nie można klasyfikować w punktu widzenia jej ważności. Wobec braku substratu zaskarżenia na podstawie art. 252 § 1 i art. 425 § 1 k.s.h. jedynym dostępnym środkiem prawnym jest w tym wypadku powództwo o ustalenie, w którym sąd deklaratywnie oceni dane zdarzenie jako *negotium non existens*. Postuluje się przy tym, aby maksymalnie zawęzić katalog takich przypadków, gdyż uznanie, że dana czynność w ogóle nie zaistniała, częstokroć może zwiększać niebezpieczeństwo obrotu (brak ochrony osób trzecich, ograniczeń podmiotowo-przedmiotowych i czasowych wniesienia powództwa) oraz uniemożliwiać pociągnięcie określonych osób do odpowiedzialności.

Wobec szerokiej dyskusji nad zasadnością wyodrębnienia „uchwał nieistniejących” w kontekście przepisów k.s.h. nie budzi wątpliwości konieczność przeniesienia wszelkich dywagacji na grunt kodeksu cywilnego, a zarazem powzięcia próby ustanowienia analogicznej linii demarkacyjnej. Podobnie więc niezbędne jest odgraniczenie uchwał bezwzględnie nieważnych w rozumieniu art. 58 k.c. od tego rodzaju sytuacji, w których nie doszło do sformułowania kolektywnego aktu woli ze względu na brak jego materialnoprawnych składników (oświadczeń woli) lub niedochowanie norm kompetencyjnych czy procedury stanowiącej podstawę legitymizacji danej czynności konwencyjnej. Tytułem przykładu, jako sytuacje, w których decyzja rady nadzorczej powinna być traktowana jako nieistniejąca, wymienia się m.in. podjęcie uchwały przez niepełny (kadłubowy) skład rady nadzorczej bądź przez osoby niebędące członkami tegoż organu, brak wymaganej większości głosów przy jej powzięciu i sfał-

⁵² Por. wyrok SN z dnia 30 września 2004 r., IV CK 713/03, „Biuletyn Sądu Najwyższego” 2005, nr 2, poz. 15, w którym skład orzekający przyjął, że brak ustawowo wymaganego kworum oznacza niezgodność z art. 38 k.c. w zw. z art. 2 k.s.h., a zatem oświadczenia woli złożonego przez organ nie można przypisać samej spółce. Skoro zatem nie mamy do czynienia z uchwałą organu spółki, to taka sytuacja uzasadnia wniesienie powództwa na podstawie art. 189 k.p.c.

szowanie protokołu czy też podjęcie uchwały przez radę nadzorczą w wypadku, gdy to inny organ był kompetentny w danej sprawie. Do bardziej spornych przyczyn nieistnienia uchwały należy m.in. niedochowanie kworum określonego w statucie lub umowie spółki, co oznaczałoby, że wszelkie decyzje zapadłe podczas posiedzenia trzeba uznać za nieistniejące⁵³. Ostatnio SN wyraźnie postuluje jednak ograniczenie katalogu czynności nieistniejących do jedynie najbardziej radykalnych przypadków naruszenia istotnych norm proceduralnych⁵⁴.

Wobec tego, że wyodrębnianie choćby wąsko zakrojonego katalogu czynności nieistniejących jest szeroko aprobowane⁵⁵, a na wyróżnienie tej kategorii zachowań wskazuje *expressis verbis* również sam ustawodawca (m.in. w art. 17 pkt 4² k.p.c. czy art. 42 § 9 ustawy prawo spółdzielcze), trafny wydaje się pogląd, że te same uchybienia będą stanowić o nieistnieniu uchwały zarówno na gruncie k.s.h. jak i k.c. (choć tu owe rozróżnienie wydaje się mniej relewantne). Każdorazowo samodzielną podstawę materialnoprawną dla tego rodzaju powództwa będzie stanowił art. 189 k.p.c. Ostatecznie zatem, gdy można mówić o faktycznym istnieniu kolektywnego aktu woli rady nadzorczej, należy wnosić o ustalenie (stwierdzenie) jego nieważności. Jeśli natomiast taki akt nie zaistniał w sferze prawnej, należy wystąpić z powództwem o ustalenie jego nieistnienia⁵⁶.

⁵³ Por. wyrok SN z dnia 4 stycznia 2008 r., III CSK 238/07 r., Lex nr 44167.

⁵⁴ Tak m.in. wyrok SN z dnia 2 października 2014 r., IV CSK 7/14, Lex nr 1511099. Por. również wyrok SN z dnia 26 marca 2014 r., V CSK 220/13, Lex nr 1478717, w którym skład orzekający potwierdził, że uchwała podjęta na walnym zgromadzeniu zwołanym przez zarząd kadłubowy podlega „unieważnieniu” w myśl przepisów k.s.h. i nie stanowi czynności „nieistniejącej”. Podobnie w wyroku z dnia 19 grudnia 2013 r., II CSK 176/13, Lex nr 1433564 SN zakwalifikował nieistnienie uchwały zarządu w przedmiocie zwołania walnego zgromadzenia jako przesłankę stwierdzenia nieważności decyzji podjętych na tymże zgromadzeniu.

⁵⁵ Tak m.in. M. Spyra, w: *System prawa handlowego*, s. 1288–1290, nb. 926–929.

⁵⁶ Na gruncie uchwał organów właścicielskich wykształciła się praktyka formułowania powództwa alternatywnego. Mimo że taki zabieg nie znajduje

5. Podsumowanie

Ocena poszczególnych rodzajów wadliwości towarzyszących podjęciu korporacyjnych aktów woli musi być dokonywana przez pryzmat określonej regulacji prawnej, gdyż jak wyjaśniono powyżej, specyfika poszczególnych przepisów, rozumienie zawartych w nich przesłanek oraz rodzaj sankcji dotyczący wadliwą (nieważną) uchwałę mogą odmiennie determinować jej losy. Stąd też tak ważna jest stabilność poglądu przesądzającego o zaskarżalności uchwał organów menedżerskich w określonym trybie. Obecnie model normatywny podważania prawidłowości uchwał rad nadzorczych wskazany przez SN i przedstawiciele piśmiennictwa w postaci powództwa ustalającego (art. 189 k.p.c.) wydaje się jedynym systemowo właściwym rozwiązaniem.

Nawet jeśli dualizm podstaw prawnych kontroli uchwał różnych organów w spółkach kapitałowych jest rozwiązaniem zamierzonym, to niegasnące spory i liczne problemy praktyczne są dowodem na to, że nie jest to zabieg w całej rozciągłości dostosowany do warunków obrotu gospodarczego. Jako że sąd procesowy dokonuje oceny wszelkich nieprawidłowości uchwał organów menedżerskich w świetle art. 58 k.c., sfinalizowanie transakcji ze spółką, w której znaczące uprawnienia *ex contractu* przyznano radzie nadzorczej, może być obarczone podwyższonym ryzykiem prawnym. Na szereg niebezpieczeństw towarzyszących czynnościom prawnym dokonywanym przez spółkę praktycy zwracają uwagę w szczególności w kontekście art. 446 i art. 447 k.s.h.

Po pierwsze, w porównaniu do szczególnych procedur k.s.h. obejmujących wszystkie kategorie uchwał, dostępność powództwa o ustalenie warunkuje bowiem uprzednie zdeterminowanie charakteru prawnego uchwały. Nie wszystkie kolektywne akty woli powzięte przez ciało nadzorcze mogą być zatem „wyeliminowane” w następstwie wniesienia powództwa z art. 58 k.c. w zw. z art. 189 k.p.c.

wyraźnej podstawy prawnej, utartym zwyczajem jest wnoszenie pozwów o ustalenie nieistnienia lub stwierdzenie nieważności (uchylenie) uchwały.

W praktyce dominuje w związku z tym tendencja do szerokiego rozumienia pojęcia „czynności prawnej”, aby cechę zaskarżalności przypisać znaczącej większości decyzji rad nadzorczych. Po drugie, sankcje wynikające z autonomicznego trybu prawa spółek są odmienne od tradycyjnie rozumianej nieważności bezwzględnej wynikającej z art. 58 k.c., o której sąd orzeka w wyroku deklaratoryjnym. W przeciwieństwie do wyroku konstytutywnego mającego charakter kształtujący, prawomocne orzeczenie potwierdza jedynie istniejący stan prawny. Po trzecie, kontrast potęguje również opisana dywersyfikacja rodzajów wadliwości dotyczących uchwały. I choć zakresy odmienne ujętych przesłanek materialnoprawnych w przeważającej mierze się pokrywają, to zwraca uwagę fakt, że zaistnienie jakichkolwiek uchybień na gruncie art. 58 k.c. jest objęte jednolitą i najbardziej rygorystyczną sankcją bezwzględnej nieważności. Dodatkowe wątpliwości budzi też możliwość dokonywania ewentualnej oceny relatywizującej w wypadku wystąpienia „uchybień mniejszej wagi”. W opinii praktyków istotną konsekwencję zastosowania przepisów k.c. stanowi także możliwość arbitralnego nierespektowania decyzji bezwzględnie nieważnej (co nie oznacza oczywiście, że wyrok deklaratoryjny nie ma większego wpływu na wcześniejsze oddziaływanie uchwały).

Summa summarum współdziałanie określonej grupy podmiotów w ramach spółki kapitałowej powinno doznawać odmiennej ochrony prawnej niż zupełnie zależny od woli stron tradycyjny stosunek zobowiązaniowy. Co prawda automatyczne działanie sankcji nieważności w stosunku do uchwał organów menedżerskich co do zasady nie generuje tak znaczącego ryzyka, jakie występowałoby w wypadku uchwał organów właścicielskich, jednak nie jest to rozwiązanie w pełni stabilne i koherentne, stąd też postulat niezwłocznej interwencji ustawodawcy. W praktyce zarówno uczestnicy korporacji, jak i ich kontrahenci są zmuszeni do stałego monitorowania umownych czy statutowych uregulowań dotyczących kompetencji przypisanych poszczególnym organom, co w erze lawinowych transakcji i licznych przedsięwzięć transgranicznych nie powinno mieć miejsca.

STRESZCZENIE

Przyczyny zaskarżania uchwał rad nadzorczych w spółkach kapitałowych – analiza porównawcza wadliwości korporacyjnych aktów woli w świetle przepisów k.s.h. i k.c.

Na tle tematyki zaskarżalności uchwał rad nadzorczych pojawia się wiele zagadnień wymagających rozstrzygnięcia. Abstrahując od argumentów na rzecz bądź to zastosowania przepisów o zaskarżaniu uchwał organów właścicielskich *per analogiam*, bądź też przepisów ogólnych k.c., warto przeanalizować zakresy potencjalnej wadliwości (nieważności) korporacyjnych aktów woli, które mogą stanowić przyczynę podważenia ich prawidłowości w obrocie prawno-gospodarczym. Przedstawienie rozbieżności między zakresem i skutkami zastosowania art. 58 k.c. a czynnikami determinującymi wniesienie właściwego powództwa na gruncie k.s.h. nie tylko wzbogaca dyskusję w zakresie kwestionowania uchwał organów menedżerskich *in genere*, ale przede wszystkim pozwala na abstrakcyjną ocenę, jak daleko sięga w tym wypadku autonomia prawa spółek.

Słowa kluczowe: uchwała rady nadzorczej; art. 58 k.c.; zaskarżanie uchwał; uchwała sprzeczna z prawem; przyczyny nieważności

SUMMARY

Reasons for appealing against resolutions of the supervisory boards in companies – a comparative analysis of flawed corporate acts in the light of the Code of Commercial Companies and the Civil Code

Within the subject of appealing against resolutions adopted by the supervisory boards there are many issues that require clarification. Apart from arguments in favour of applying either the provisions on challenging the shareholders' resolutions accordingly or general provisions of the Civil Code, it is worth analysing potential defects of corporate acts which can be the cause to undermine their validity in legal and economic turnover. Presentation of the discrepancy between the scope and the effects of the application of art. 58 of the Civil Code and factors determining appropriate legal action on the basis of Code of Commercial Companies not only enriches the debate in terms of challenging the decisions of the managing

authorities, but above all allows the abstract assessment of how far reaches the principle of limited autonomy of the company law.

Keywords: resolution of the supervisory board; appealing against resolutions; art. 58 of Civil Code; unlawful resolutions; causes of invalidity

BIBLIOGRAFIA

- Antoszek P., *Cywilnoprawny charakter uchwał wspólników spółek kapitałowych*, Warszawa 2009.
- Gasiński Ł., *Granice swobody kształtowania treści statutu spółki akcyjnej*, Warszawa 2014.
- Jara Z. (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Kidyba A., *Kodeks spółek handlowych, t. I: Komentarz do art. 1–300 k.s.h.*, Warszawa 2017.
- Kidyba A., *Kodeks spółek handlowych, t. II: Komentarz do art. 301–633 k.s.h.*, Warszawa 2017.
- Kruszyński M., *Uchwały nieistniejące*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2008, nr 7.
- Lic J., *Czy konieczna jest nowelizacja art. 252 i art. 425 k.s.h.?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2014, nr 12.
- Marszałkowska-Krześ E., *Charakter prawny uchwały – materiały edukacyjne*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1998, nr 6.
- Marszałkowska-Krześ E., *Skutki zaskarżenia uchwały wspólników w sp. z o.o.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1999, nr 4.
- Opalski A., *Rada nadzorcza w spółce akcyjnej*, Warszawa 2006.
- Osajda K., *Trzyście uwag krytycznych do uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 18.09.2013 r. (III CZP 13/13)*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2014, nr 10.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny, t. I: Komentarz do art. 1–449¹⁰*, Warszawa 2015.
- Pyziak-Szafnicka M., Księżak P. (red.), *Kodeks cywilny, część ogólna*, Warszawa 2014.
- Pyzioł W., Szumański A., Weiss I., *Prawo spółek*, Warszawa 2014.
- Sikorska-Lewandowska A., *Sankcje wadliwych uchwał rad nadzorczych spółek kapitałowych i spółdzielni*, Toruń 2013.
- Radwański Z. (red.), *System prawa prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna, t. 2*, Warszawa 2008.
- Regucki T., *Czy sprzeczność ze statutem albo umową spółki może być samodzielną podstawą powództwa o uchylenie uchwały?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2014, nr 10.

- Saczywko M., *Sprzeczność uchwały rady nadzorczej z umową albo statutem spółki kapitałowej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2012, nr 14.
- Sołtysiński S., *Czy „istnieją” uchwały „nieistniejące” zgromadzeń spółek kapitałowych i spółdzielni?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 2.
- Sołtysiński S. (red.), *System prawa prywatnego*, t. 17B, Warszawa 2010.
- Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J., *Kodeks spółek handlowych*, t. II: *Komentarz do art. 151–300*, Warszawa 2008.
- Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J., *Kodeks spółek handlowych*, t. III: *Komentarz do art. 301–458*, Warszawa 2008.
- Szczurowski T., *Wadliwość czynności prawnych spółek kapitałowych na tle sankcji kodeksu cywilnego*, Warszawa 2012.
- Włodyka S., *System prawa handlowego*, t. 2B: *Prawo spółek handlowych*, Warszawa 2007.